

HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING IJTIMOIIY ZARURIYATI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Surxondaryo viloyati Termiz davlat
universiteti Yuridik fakulteti
Yurisprudensiya yo'nalishi talabasi
Abdimurodov Xurshid Vallamat o'g'li
Yurisprudensiya yo'nalishi o'qituvchisi
Pardayev Akmal Yo'ldoshovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyat hayotini barqarorlashtirish va ijtimoiy munosabatlarni tizimlashtirishda huquqiy tartibga solishning ob'ektiv zaruriyati hamda uning o'ziga xos dogmatik, funksional xususiyatlari fundamental-nazariy jihatdan tadqiq etiladi. Muallif ijtimoiy tartib, qonun ustuvorligi va davlat irodasining huquqiy normalarda aks etish mexanizmlarini tahlil qilgan. Shuningdek, huquqning boshqa ijtimoiy regulyatorlardan farqli jihatlari va uning jamiyat taraqqiyotidagi transformatsion roli ilmiy nuqtai nazardan yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: huquqiy tartibga solish, ijtimoiy zaruriyat, ijtimoiy munosabatlar, huquqiy norma, davlat majburlovi, huquqiy tizim, qonun ustuvorligi.

Abstract: This article examines the objective necessity of legal regulation and its specific dogmatic and functional characteristics in stabilizing social life and systematizing social relations from a fundamental-theoretical perspective. The author analyzes the mechanisms of social order, the rule of law, and the reflection of state will in legal norms. Furthermore, the distinctive features of law from other social regulators and its transformational role in societal development are highlighted from a scientific point of view.

Keywords: legal regulation, social necessity, social relations, legal norm, state enforcement, legal system, rule of law.

Kirish

Insoniyat sivilizatsiyasi rivojlanishining hozirgi bosqichida jamiyat murakkab, ko'p qirrali va dinamik tarzda o'zgaruvchan tizim sifatida namoyon bo'ladi. Bunday sharoitda

turli ijtimoiy guruhlar, individlar va institutlar o'rtasidagi manfaatlar to'qnashuvini muvozanatga keltirish, ijtimoiy adolat hamda barqarorlikni ta'minlash eng dolzarb vazifalardan biridir. Jamiyatni boshqarish va undagi tartibni saqlash qadimdan turli sotsial regulyatorlar (axloq, urf-odatlar, diniy normalar) orqali amalga oshirib kelingan bo'lsa-da, ularning hech biri davlat miqyosida umummajburiy xarakterga ega bo'lgan huquq kabi universal samara bera olmaydi.

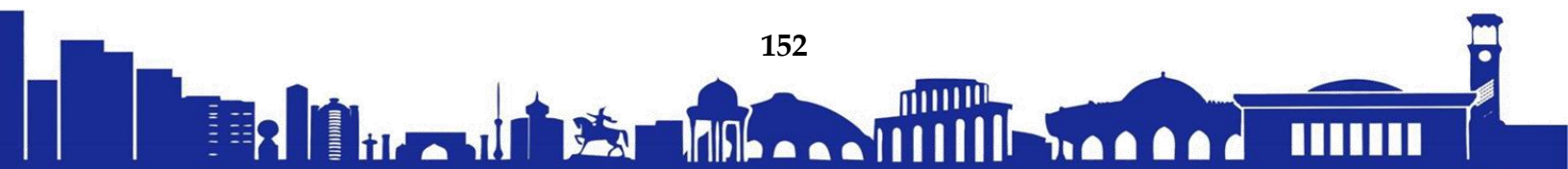
Huquqiy tartibga solish sotsial ehtiyojlarning qonuniyatli mahsuli bo'lib, u ijtimoiy munosabatlarni ongli va maqsadli ravishda muayyan qolipga solishga xizmat qiladi. Ushbu maqolaning maqsadi – huquqiy tartibga solishning nima sababdan ijtimoiy zaruriyatga aylanganini asoslash va uning o'ziga xos tizimli-funksional xususiyatlarini ilmiy-nazariy jihatdan ochib berishdan iborat. Ilmiy Konseptualizatsiya Ilmiy maqolaning kirish qismi shunchaki mavzuga kirish so'zi emas, balki tadqiqotning dolzarbligini ilmiy asoslash hamda muammoning qo'yilishidir. Bu qismda huquqiy tartibga solishning ijtimoiy zaruriyatini o'rganish nima uchun hozirgi davrda muhim ahamiyat kasb etayotgani sotsial, iqtisodiy va siyosiy omillar orqali ko'rsatiladi.

Kirish qismining tarkibiy elementlari va ularning kengaytirilgan bayoni: Mavzuning dolzarbligi: Globallashtirish, raqamlashtirish va ijtimoiy munosabatlarning virtual makonga ko'chishi sharoitida an'anaviy huquqiy normalar inqirozga yuz tutmoqda. Yangi turdagi ijtimoiy munosabatlarni (masalan, sun'iy intellekt, raqamli iqtisodiyot, bioetika) tartibga solish ehtiyoji huquqiy tartibga solishning ob'ektiv (ijtimoiy) zaruriyatini yangitdan baholashni talab etadi. Muammoning qo'yilishi: Jamiyat tabiati tabiatan xaos va tartibsizlikka (anarxiyaga) moyil. Kuchlilarning kuchsizlar ustidan hukmronligi, resurslar taqchilligi va manfaatlar to'qnashuvi doimiy ijtimoiy portlashlar xavfini tug'diradi. Kirish qismida aynan mana shu sotsial ziddiyatlarni bartaraf etishda huquqning o'rnatilishi muqarrar ekanligi muammo qilib qo'yiladi.

Metodologik asos: Maqolada tizimli yondashuv, qiyosiy-huquqiy tahlil, sotsiologik va silsilaviy metodlardan foydalanilganligi qayd etiladi.

Asosiy Qism

Huquqiy Tartibga Solishning Ijtimoiy Zaruriyati

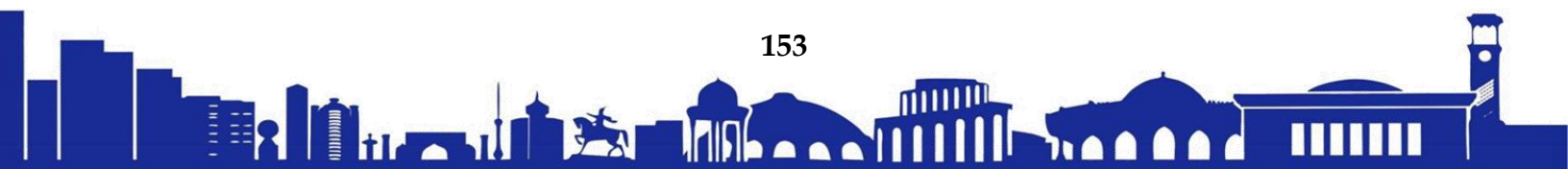

Huquqiy tartibga solishning ijtimoiy zaruriyati eng avvalo jamiyatning o'zini o'zi saqlash va rivojlantirish ehtiyojidan kelib chiqadi. Nemis sotsiologi va huquqshunosi Maks Veber ta'kidlaganidek, ratsional jamiyat faqatgina oldindan prognoz qilib bo'ladigan va qat'iy qoidalarga asoslangan tartib doirasidagina yashay oladi. Ijtimoiy zaruriyatni belgilovchi asosiy omillar quyidagilardan iborat: Manfaatlarni to'qnashuvini hal etish (Konfliktlar menejmenti): Jamiyatda cheklangan resurslar, iqtisodiy va ijtimoiy statuslar tufayli doimo ziddiyatlar yuzaga keladi. Huquq ushbu ziddiyatlarni kuch ishlatish yo'li bilan emas, balki konsensus va qonuniy protseduralar orqali hal etishning yagona legitim vositasidir. Ijtimoiy intizom va barqarorlik: Huquqiy tartibga solish sub'ektlarning xulq-atvor chegaralarini belgilaydi. Bu orqali jamiyatda anarxiya va xaosning oldi olinadi. Inson huquq va erkinliklarini kafolatlash: Jamiyatda kuchlilarning kuchsizlar ustidan mutlaq hukmronligini cheklash, har bir shaxsning daxlsizligini ta'minlash faqatgina davlat tomonidan tan olingan huquqiy normalar orqali kafolatlanadi. Huquqiy Tartibga Solishning O'ziga Xos Xususiyatlari: Huquqiy tartibga solish boshqa sotsial regulyatorlardan (masalan, axloq yoki korporativ normalardan) o'zining unikal tabiati bilan ajralib turadi. Ilmiy adabiyotlarda uning quyidagi o'ziga xos mezonlari ajratib ko'rsatiladi:

Umummajburiylik: Huquqiy normalar muayyan hududdagi barcha jismoniy va yuridik shaxslar, shuningdek davlat organlarining o'zi uchun ham majburiydir. Axloq normalari faqat uni tan olgan guruhlar doirasida amal qilsa, huquq sub'ektning xohishidan qat'iy nazar imperativ xarakterga ega.

Normativlik va Rasmiy Aniqlik: Huquqiy tartibga solish rasmiy hujjatlarda (qonunlar, kodekslar, kodekslashtirilgan aktlar) aniq, bir xilda talqin qilinadigan shaklda mustahkamlanadi. Bu huquq sub'ektlariga o'z xatti-harakatlarining oqibatlarini oldindan aniq bilish imkonini beradi.

Davlat majburlovi bilan ta'minlanganlik: Bu huquqning eng fundamental xususiyati hisoblanadi. Agar huquq normasi ixtiyoriy bajarilmasa, davlat o'zining maxsus apparati (sud, huquqni muhofaza qiluvchi organlar) orqali sanksiyalarni qo'llaydi va tartibni majburiy tiklaydi.

Tizimlilik va Prosedurallik: Huquqiy tartibga solish tarqoq qoidalar yig'indisi emas, u qat'iy ierarxiyaga ega bo'lgan ichki ziddiyatlarsiz tizimdir. Qolaversa, huquqni qo'llash va ijro etish har doim maxsus qonuniy protseduralar (misol uchun, sud jarayoni) asosida kechadi.

Fundamental Tahlil

Asosiy qism – bu maqolaning yadrosi bo'lib, unda kirishda qo'yilgan muammolar bevosita ilmiy dalillar, doktrinal qarashlar va huquqiy qonuniyatlar orqali isbotlanadi. Bu yerda mavzu ikki yirik yo'nalishga ajratiladi: ijtimoiy zaruriyat mexanizmi va huquqning spesifik (o'ziga xos) tabiati.

Asosiy qismni ilmiy boyitish uchun fundamental yo'nalishlar: Ijtimoiy Zaruriyatning Sotsiologik va Huquqiy Asoslari Huquq – bu davlat tomonidan o'ylab topilgan sun'iy mexanizm emas, balki jamiyatning ichki evolyutsiyasi mahsulidir.

Sotsial barqarorlik funksiyasi: Huquqiy tartibga solish jamiyat a'zolarining xulq-atvorini "oldindan prognoz qilib bo'ladigan" (predictable) holatga keltiradi. Agar huquq bo'lmasa, iqtisodiy shartnomalar, mulk daxlsizligi va shaxsiy xavfsizlik yo'qoladi. Konsensus va kompromis platformasi: Huquq turli ijtimoiy qatlamlar (ishchilar, tadbirkorlar, davlat apparati, etnik guruhlar) o'rtasidagi manfaatlarni muvozanatda ushlab turadi.

Huquqiy Tartibga Solishning O'ziga Xos Xususiyatlari (Dogmatik tahlil) Bu bo'limda huquqning boshqa regulyatorlardan (din, axloq, korporativ qoidalar) ustunlik jihatlari chuqur ilmiy tahlil qilinadi:

Institutsionallik va Formalizm: Axloq qoidalari inson ongida va vijdonida mavjud bo'lsa, huquqiy normalar rasmiy matnga, qat'iy strukturaga (gipoteza, dispozitsiya, sanksiya) ega bo'ladi.

Legitim Majburlov: Jamiyatdagi hech bir institut (oiladan tashqari) shaxsga nisbatan majburlov qo'llash huquqiga ega emas. Faqat davlatgina jismoniy, iqtisodiy va huquqiy sanksiyalar qo'llash monopoliyasiga ega va bu monopoliya huquqiy normalar orqali cheklanadi hamda amalga oshiriladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, huquqiy tartibga solish – bu shunchaki davlat tomonidan oʻrnatilgan taqiqlar majmuasi emas, balki jamiyatning evolyutsion rivojlanishi natijasida yuzaga kelgan eng oliy sotsial-madaniy qadriyatdir. Uning ijtimoiy zaruriyati jamiyatda adolat, xavfsizlik va barqarorlikni taʼminlash ehtiyojidan tugʻiladi. Huquqiy tartibga solishning davlat majburloviga tayanishi, rasmiy aniqligi va umummajburiyligi kabi oʻziga xos xususiyatlari uni boshqa barcha ijtimoiy normalardan ustun qoʻyadi va samaradorligini taʼminlaydi. Zamonaviy demokratik jamiyatda huquqiy tartibga solish mexanizmlarini doimiy ravishda takomillashtirish, qonun ijodkorligi sifatini oshirish davlat va jamiyat taraqqiyotining fundamental garovidir. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, huquqiy tartibga solish jamiyatni ongli boshqarishning eng mukammal va universal shaklidir. Uning ijtimoiy zaruriyati sotsial tizimning oʻzini oʻzi saqlash, manfaatlar toʻqnashuvini tinch yoʻl bilan hal etish hamda adolat mezonlarini oʻrnatish ehtiyojidan kelib chiqadi. Zamonaviy Global va Texnologik Transformatsiyalar Konteksti

Bugungi kunda, yaʼni 21-asrning birinchi choragida, raqamli transformatsiyalar, sunʼiy intellekt tizimlari va biotexnologiyalar asrida huquqiy tartibga solishning ijtimoiy zaruriyati butunlay yangi sifat bosqichiga koʻtarildi. Endilikda huquq nafaqat real dunyodagi munosabatlarni, balki virtual makon (kiber-makon) va raqamli sotsiumni ham tartibga solishi, inson xavfsizligini kiber-tahdidlardan himoya qilishi shart. Bu esa huquqiy normalarning moslanuvchanligi (adaptivligi) va dinamizmini oshirishni taqozo etadi. Huquqiy tartibga solishning formal aniqligi, tizimlilik va davlat majburlovi bilan taʼminlanganligi kabi oʻziga xos xususiyatlari uni boshqa sotsial regulyatorlardan ajratib turuvchi fundamental mezonlardir. Zamonaviy sharoitda huquq tizimining samaradorligi uning qanchalik qatʼiyligida emas, balki jamiyatdagi shiddatli oʻzgarishlarga (raqamlashtirish, globallashtirish) qanchalik tez va adolatli moslasha olishida namoyon boʻladi. Demokratik taraqqiyot yoʻlidan borayotgan davlatlarda huquqiy tartibga solish mexanizmlarini doimiy modernizatsiya qilish, inson qadrini huquqning bosh mezoniga aylantirish barqaror rivojlanishning eng bosh shartidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alekseev S.S. Obshaya teoriya prava. – Moskva: Prospekt, 2008.
2. Saidov A.X. Sravnitelnoe pravovedenie. – Toshkent: Adolat, 2011.

3. Weber M. Economy and Society. – University of California Press, 1978.
4. Kelsen H. Pure Theory of Law. – Lawbook Exchange, 2005.
5. Islamov Z.M. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent: Adolat, 2007.
6. Xropanyuk V.N. Teoriya gosudarstva i prava. – Moskva: Interstilya, 2018.
7. Hart H.L.A. The Concept of Law. – Oxford University Press, 2012.
8. Tajixanov U., Saidov A. Huquqiy madaniyat nazariyasi. – Toshkent: IIV Akademiyasi, 1998.
9. Marchenko M.N. Teoriya gosudarstva i prava. – Moskva: Zerkalo, 2015.
10. O dilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent: Sharq, 2009.

